

A SZOCIALIZMUS ÚJ ARCA

«Mais peut-être, après tout, la philosophie n'est-elle qu'une reconnaissance des abîmes entre lesquels circule le sentier que suit le vulgaire avec la sérénité des somnambules.»

Sorel, Réflexions sur la violence⁸, 1936. 12.

A szocializmus utópiákkal kezdődött. Ma félig testet öltött álom. Vájjon valósággá szilárdul-e, vagy pedig ismét utópiának bizonyul, ábránd módjára foszlik-e majd szerte? Hogyan válnak szét a realizmus és az utópizmus, a valóságos fejlődés irányvonalai és az ábrándképek a szocializmus mai arculatán? Mi az újszerű ezen az arculaton és mennyiben fejezi ki hívebben a szocializmus lényegét?

Tükröt tartani az új szocialista lélek elé, tájékoztatni a mozgalom eszmetörténeti feltételei, tényezői, kilátásai felől, mélyen átélni, ami legtöbb kortársunknál csak a heves rokonszenv vagy ellenszenv fellobbanásában jelentkezik pillanatokra: ez a feladat közelebb eső és időszerűbb oldala. Miközben azonban ezt az arcképet festegetjük, a hű jellemzés közvetlen feladatán keresztül a mélyebb, izgatóbb probléma: a látszat és valóság játéka a társadalomban. Olyan ez a kettősség, mint amikor a festő művészete előtt minden álarc lehull és az arckép a legbelső, levethetetlen arcot mutatja. A szocializmus arcképfestője is annak sokféle arculata mögött a társadalom levethetetlen arcára, jellemrajzára, titkára bukkan. Az aktuális mozgalmak mögött a társadalom örök «isteni színjátékára».

Sorel azt tanította, hogy kívül kell állanunk azon, amibe egészen bele akarunk látni, hogy a történés misztériuma csak azok számára érhető, akik felületi mozgalmaitól távol állnak, míg ellenben a dráma szereplői nem látják azt, amit később alapvetőnek fognak tekinteni. A szocializmust is csak akkor

értjük meg egészen, ha egyik vagy másik arcát nem elszigetelten, nem egymagában, hanem a társadalom legmélyebb élményének, lelki képének, letükrozdésének a távlatából és összefüggéseiből magyarázzuk. Ez az összefüggés a társadalom eredeti élménye és a szocializmus között némi magyarázatát adja annak, hogy sokan olyan makacsul összetévesztik a szocializmust a szociológiával.

A szocializmus ugyanis végső elemzésben nem más, mint a *társ* — a mienkkel egyenrangú idegen alanyiség — és a társul fogadás élményének mélyről és minden következtetésében való átélése. A szocializmus nem fejez ki sem többet, sem kevesebbet, mint a *társelvűséget*. Ez persze szivacsos fogalomnak látszik, amely mindent magába szív. Pedig elég éles határvonalakkal válik el az ellentétes elvtől, amely a társul fogadás élményétől nem kötötte a társadalmat egyszerűen az egyén szabad vadászterületének nézi. Megjegyzendő, hogy az egyénelvűségnek (individualizmusnak) és szabadelvűségnek (liberalizmusnak) a kötelékeiből csak az szabadult ki egészen, csak az mondhatja magát igazi szocialistának, aki társainak a magáéval egyenlő alanyiségét és erkölcsi igényét *valóban átél*ni képes. Mondanom sem kell, hogy ez nem könnyű feladat, ritka csúcsteljesítmény, amelyet csak a szeretet, barátság, munkaközösség kivételes pillanataiban érünk el.

Ha a szocializmus fejlődését vázlatosan kívánjuk áttekinteni, akkor főállomásainak élesen megrajzolt képére kell szorítkoznunk. Mivel pedig minden fejlődésszakban az az értékes, amit az előzőben kritizál, ellenben sokkal kétségesebb az, amivel pótolja, leghelyesebb abból a társadalomképből kiindulni, amelyből az egész szocialista kritika kiindul. Smith Ádám azt hitte, hogy az egyedül önhasznukra törekvő egyéneket egy láthatatlan kéz úgy vezeti a kereslet és kínálat törvényei szerint a szabad piacon, hogy az eredmény valamennyiükre nézve a lehető legkedvezőbb. A gazdasági szabadelvűségnek ez az evangéliuma az, amit a szocialista kritika eredményesen cáfolt, kimutatván, miként válik a gazdaságilag erősek korlátlan szabadsága a gazdaságilag gyengék szolgásgává.

Az utópista szocializmus már most színpompás képekben vázolja fel előttünk a társadalom eszményi állapotát. Eszményi

ez az utópista társadalom annyiban is, amennyiben a termelés és szükségletkielégítés a társadalmi irányítás és összeműködés következtében a legtökéletesebb, meg annyiban is, hogy az egyenlőség és igazságosság elvei a legteljesebben érvényesülnek, sőt végül annyiban is, amennyiben a szabadság is az elképzelhető legnagyobb. Igaz, hogy jól megkülönböztethető a beavatkozási utópia, amely mindent az irányítástól, tervezéstől és szabályozástól vár, a szabadságutópiától, amely viszont az ember természetes szabadságától várja a tökéletes összhangot. Azonban mégis, bármily különös és hihetetlen is, a beavatkozási utópia a szabadságot akarja megszervezni, a szabadságutópia pedig összhangba csendülő társadalmat vár a szabadságtól. Pontosan a társelvétség különbözteti meg tehát az *archista* utópiát a zsarnokságtól, az *anarchista* utópiát pedig a gátlás nélküli individualizmustól.

Mily szoros az összefüggés szocializmus és utópia között! Beavatkozni a szabadság érdekében, felszabadítani az igazi összeműködésre, ezek oly utópisztikusán hangzanak, mint a szabadságra kényszerítés és az önkorlátozásban álló szabadság! Pedig az eszményeknek ez az ellentétessége lényeges a szocializmusban is, meg az utópiában is! A társ alanyiségének, egyenlő erkölcsi igényének a teljes átélése maga is utópisztikus. A szocializmus éppen a társelvétség, azaz a társadalomnak ezen az utópisztikus tökéletességű átélésen nyugvó szemlélete és alakítása. Látjuk azonban, hogy nem minden társadalomszemlélet, nem minden szociológia szocializmus is egyúttal. Van realiztikus társadalomszemlélet is, nem csupán utópisztikus. Csakhogy a realiztikus társadalomszemlélet meg ép a társadalmat nem éli át a maga mélységében, nem jut el a társ igazi értelméig.

Az ú. n. tudományos szocializmus nem álmokképekben kíván gyönyörködni és nem ábrándképeket akar kergetni. A történelmi materializmusban gyökerező tanítása, a marxizmus, a» a szükségszerű fejlődés menetét véli megrajzolni. Ez az állítólagos szükségszerű fejlődésmenet azonban látomás, amelyet a szocialista paradicsom zár le. A marxizmus kétségkívül túloz a gazdasági tényező egyeduralmával, a szellemi tényezők merő tükörképekként való felfogásával, az osztályelmélettel. Sem a tökefelhalmozás, sem a kizsákmányolás, sem az elnyomorodás

nem megy azokig a logikai végletekig, amelyeket Marx elképzelt. Az osztályharc sem illeszkedik bele egészen a hegeli dialektika skémáiba, az osztály nem az az egyedül fontos társadalmi egység, amelynek Marx gondolta. A tan determinizmusa, amely reakciónak bélyegez minden tervezetést az eljövendő szocialista állam berendezésére vonatkozólag, tanácsalanságot eredményez és bénítja az osztályharc lendületét is. Rengeteget ártott a marxizmusnak materializmusa, vallás- és hazaellenessége, osztályharcelmélete. Mindezeknek tulajdonképpen kevés közülük van a szocializmushoz. A leglényegesebb hiba azonban az, hogy a «szükségszerű fejlődésment» maga is vágyálomnak bizonyult. A vágy volt a gondolat atyja. A realista utópistábbnak bizonyult az utópistánál.

A szociáldemokrácia a szocializmust a demokrácia, a parlamentarizmus, az alkotmányosság keretei között kívánta érvényesíteni. Ezzel szemben a szindikalizmus élesen szembeszáll a politikai akciókkal, a parlamenti szocializmussal, és a szakszervezetek közvetlen akciójáért, a korlátlan osztályharcért, az általános sztrájkért száll síkra. Sorel azonban az osztályharcot és az általános sztrájkot már *mítosz*-ként fogja fel s míg egyrészt a proletár-erőszaknak erkölcsi pátoszt ad, másrészt kifogja a szelet a «szükségszerű fejlődés» vitorláiból. A bolsevizmus a szindikalizmushoz hasonlóan az üzemek közvetlen demokráciáját és a közvetlen akció elvét tartja szem előtt, és megmaradván a materializmus, a nemzetköziség és az osztályharc eszmekörében, kiépíti a proletárdiktatúrát.

Mindezekben a változatokon természetesen még mindig Marx szellemének a hatása a legerősebb. Amikor azonban a szocializmus *új arcát* fürkésszük, akkor a Marx utáni és a Marx szellemének igézete alól felszabadult szocializmus érdekel bennünket. Ilyen a fasizmus és a nemzeti szocializmus.

Ha a fasizmus eszmekincsét a szocializmus előző változataival vetjük egybe, akkor az utópista szocializmussal szemben realizmusa, a történelmi materializmussal szemben pedig spirituálista aktivizmusa és etatizmusa tűnik fel. A marxizmusban okozatosan meghatározott anyagi folyamatok, a fasizmusban ellenben, hasonlóan a szindikalizmushoz, bizonyos hősiez és harci virtus a végső működő tényező. Az egypártrendszer,

a vezéri elv, a totalizmus, a forradalmi elit azok a jellegzetességek, amelyeket a faszizmuson kívül a bolsevizmusban és a nemzeti szocializmusban is megtalálunk, és amelyek ilyenformán jogosulttá teszik ennek a három, világnézetileg annyira eltérő, irányzatnak az *új szocializmus* gyűjtőfogalma alá csoportosítását. Kérdés persze, hogy a faszizmust szabad-e egyáltalában szocializmusnak neveznünk? Azt hiszem, szabad, mert hangsúlyozottan az egyénelvűség ellen forduló, antiindividualisztikus irányzat, amely a társelvéseget az állam testületi kiépítésével kívánja érvényre juttatni. A faszizmus a korporatív állam szocializmusa. A faszizmus heroizmusa a kényelmes élet megvetésében, a veszélyes élet kedvelésében, a pacifizmus elutasításában, a többségi elv és az egyenlőség tagadásában, a jólét lenézésében, és végül a tekintélyi elvben jelentkezik. Érdekes, hogy a faszizmus kereken tagadja az osztályharcot, noha a küzdelmet tartja a dolgok eredetének és nem hisz a békében.

Ha azt vizsgáljuk, hogy mi a nívó a nemzeti szocializmusban, akkor érdekes összefüggésre bukkanunk. A társelvéseget az utópista szocializmus általában a társadalomra, a marxizmus a proletariátusra, a faszizmus a korporatív államra, a nemzeti szocializmus pedig a fajra, népre, nemzetre vonatkoztatja. Mint neve is kifejezi, a nemzeti szocializmus a szocializmus nacionalizálása. Hitler szerint a népi világnézet az emberiség jelentőségét annak faji őselemeiben ismeri fel. Nem hisz a fajok egyenlőségében, hanem a jobbnak és az erősebbnek a győzelmét akarja előmozdítani, miközben a természet arisztokratikus alapelvének hódol. A természet benső akaratának engedelmessékedik, amikor az erők szabad játékát helyreállítja, amely mind magasabbrendű fajok kitenyésztéséhez vezet mindaddig, amíg a legjobb emberanyag előtt szabad pálya nyílik.¹

A nemzeti szocializmus lényegét és a szocializmus új arcát legjobban megvilágítja az, hogy miben látja Hitler az árja faj magasabbrendűségét. Abban, hogy összes képességeit más faj oknál nagyobb mértékben kész a közösség szolgálatába állítani.² A magasabbrendűfaj eszerint szociálisabb, fokozott mértékben társelvéfaj.

¹ Hitler, Mein Kampf. 127—128. Auflage. München. 1934. 420—422.

² I. m. 326.

Vég nélkül lehetne vitatkozni azon, hogy a nemzeti szocializmus inkább nacionalizmus vagy pedig inkább szocializmus-e? Azt hiszem azonban, hogy a nemzeti szocializmus hű magyarázata szerint ez a kettő elválaszthatatlan. Egy nép nacionalizálásának kérdése Hitler szerint egészséges szociális viszonyok teremtésének a kérdése, mert csak azért küzdhetek, amit szeretek.¹ A népet huzamosan nem lehet merő szólamokkal, hanem csupán a rájuk eső mindennapi javakkal és az ez alapon kialakuló azzal a meggyőződéssel lehet kielégíteni, hogy a népközösség biztosítja az egyesek érdekeit.² Ha olykor úgy tűnik fel, hogy Hitler könyve a szocializmust állítja a nacionalizmus szolgálatába, és nem megfordítva, mégis kétségtelen, hogy egymás *conditio sine qua* non-jának véli őket. Ép ez az eredetisége a nemzeti szocializmusnak, hogy a szocializmust csak a nacionalizmuson, a nacionalizmust pedig csakis a szocializmuson keresztül tartja megvalósíthatónak.³

Ma már Fabiánusok is belátják, hogy a Baloldal kudarcágyrészt az osztályharc ideológiájának és a hazaellenes nemzetköziségnek tulajdonítható.⁴ Azt is látják, hogy az új szocializmus nagy sikere a régi szocializmus csúfos kudarcával magyarázható. A nemzeti szocializmus ugyanazokat a problémákat oldja meg egymás után, amelyeket a nemzetközi szocializmus megoldani elmulasztott. A fasizmus és a nemzeti szocializmus e felfogás szerint a liberális és a szocialista mozgalmak kudarcámiatti felháborodás ideológiája, amelyek nem tudták megteremteni a nemzeti és társadalmi biztonságnak azt az alapját, amely nélkül az egyéni szabadság is értelmetlen.⁵

Persze, a Fabiánus azt reméli, hogy a faji alapon álló szocializmus is hamarosan kiéli, lejárhatja önmagát, amint ez

¹ I. m. 34.

² I. m. 499.

³ «Es ergibt sich also nicht *Kampf*, sondern *Gleichung* zwischen echtem Nationalismus und echtem Sozialismus . . .» «Wer also heute Nationalist sein will, muss Sozialist sein. Und umgekehrt.» Rosenberg, *Der Mythos des 20. Jahrhunderts*. München. 1934. 53°—53⁸.

⁴ Crossman, *Nationalism and Democratic Socialism. Where stands Democracy? A Collection of Essays by Members of the Fabian Society*. London. Macmillan. 1940. 103.

⁵ Crossman, I. m. 104, 99.

a szocializmus többi változataival történt, és akkor majd ismét adva lesznek egy demokratikus szocializmus feltételei. Kétségtelen, hogy a demokráciák is mindinkább közelednek a szocializmus felé, akár, mint az Egyesült Államok, gazdasági okokból a New Deal útján, akár pedig a háború nyomása alatt, amely Burke szavai szerint sohasem hagy meg egy államot sem abban az állapotban, amelyben találta. Az állam minden ideológiától független, mintegy észrevétlen szocializálódása, valamint különösen a háborúnak, az állami beavatkozás nagymérvű fokozódása következtében gyakorolt szocializáló hatása, el nem hanyagolható vonás a szocializmus mai arcán.

A szocializmus főbb változatai most már úgy tűnnek fel, mint alapeszméjének konkrétizálási, megvalósítási folyamata. Mintha főképp arról lenne szó, vájjon *ki* csinálja meg a szocializmust, *ki* ültesse át az eszmét a valóság talajába. Az utópizmusban az egyetemesen emberi, a humánus dolgozik a szocializmus megvalósulásán. A marxizmusban a proletariátus a szocializmus hőse és haszonélvezője. A fasizmusban a forradalmi elit és a korporatív állam. A nemzeti szocializmusban a faj, a nép, a nemzet.

A humanista világpolgár számára csak az utópista szocializmus az igazi szocializmus. Az osztályharc mítoszába burkolózó proletár számára csak a marxizmus. A vér mítoszában hívők számára csakis a nemzeti szocializmus. Az osztályharc gazdasági, a faji harc létért való küzdelem. A szocializmus két legélesebben kirajzolódó típusát arra a két dologra lehet visszavezetni, amelyről Ady azt hitte, hogy «ez: a Minden. Vér és arany fordul szembe egymással a nemzeti szocializmus és a marxizmus mérkőzésében.

Mi annak a magyarázata, hogy a liberalizmus, az utópista szocializmus, a marxizmus egyideig lelkes hívőkre találtak, majd hitelüket vesztették? Hogy miután egyideig valóságnak látszottak, egyszerre csalfa látszatnak bizonyultak? Hogyan van az, hogy a legtöbb társadalomkép egyideig egészen jól beválik, azután pedig egyszerre csak csődöt mond? Azt hiszem, ezt jól mutatja a gazdasági liberalizmus példája. A szabad piacon a liberalizmus elvei igen szépen érvényesülnek, csak éppen nincsenek mindig megadva a szabad piac előfeltételei. Az utó-

pista szocializmussal sincsen semmi baj, amíg csak elvont emberekben gondolkodunk, amíg csak az utópista által tekintetbevett tényezőkkel számolunk. Mihelyt azonban egyéb tényezőket, különösen pedig a konkrét emberi tulajdonságokat is figyelembe vesszük, egyszerre kiábrándulunk. A marxizmus is addig igaz, amíg csak osztályharcra gondolunk, amíg csak osztálytudatos proletárok vannak, ellenben mindjárt irreálissá válik, amint az arany mítosza mellett a vére is hatni kezd és az osztálytudatosságot elborítja a faji, nemzeti közösség érzése.

Mi tehát a baj? Az, hogy bármily jellemzőek legyenek is az egyes társadalomképek bizonyos szempontból, bármily találoán ábrázoljanak is bizonyos társadalmi helyzeteket, a társadalom sokkal gazdagabb és mélyebb ezeknél a képeknél. E képek szegényes skémák a társadalomhoz képest.

Láttuk, hogy e képek kialakulása, vagyis az, hogy honnan hogyan látjuk a társadalmat, nem egészen véletlen. Összes társadalomképeink távlatosak (perspektivikusak), azaz az a körülmény határozza meg őket, hogy honnan, melyik pontjáról, milyen távlatból nézzük a társadalmat. Hiszen a társadalomkutatás egyik sajátja éppen az, hogy a kutató maga is benne van a kutatandóban. Társadalomképeink megbízhatatlanságának egyik magyarázata ezeknek a képeknek a társadalom által való meghatározottsága, befolyásoltsága.

Ennek a megbízhatatlanságnak egy másik magyarázata magának a társadalomnak a szemléletszerűsége, vagyis az a körülmény, hogy bizonyos mértékig olyan, amilyennek látjuk. Olyan ez, mint amikor valaki bátorságot szuggerál önmagának, addig mondogatja magában, hogy ő nem fél, amíg csakugyan nem fél többé. Kant azt mondta, hogy nincs is más feltétlenül jó, mint a jó akarat. Aki tehát jót akar, az eszerint jó is. Ha kizárólag az osztályharc ideológiájában élünk, akkor a marxizmusnak igaza van. Ha mindenki pacifista lenne, akkor a pacifizmus igazolva lenne. Ha ellenben mindenki a fajok és nemzetek közötti fegyveres mérkőzéstől várja az igazságot, akkor a pacifizmus irreálissá válik és az imperializmus nyer igazolást.

A társadalomnak ez a szemléletszerűsége és plaszticitása azonban természetesen nem határtalan. Az a határ, ahol a társadalom plaszticitása, vagyis szubjektív szemléletünk szerinti

alakíthatósága végetér, egyúttal a társadalomképeink reális és utópisztikus elemei közötti határvonal is. Ugyanez áll arról a határvonalról is, amelyen a különböző távlatos társadalomképek egymással, illetőleg addig még meg nem pillantott elhanyagolhatatlan tényezőkkel ellenmondásba, összeütközésbe kerülnek, ahol a társadalom gazdag valósága szétrepeszti vértelen skémáink kereteit.

Az új szocialista lélek, amint az a nemzeti szocializmus vezérének könyvében tükröződik, nagymértékben realiztikus. Ha eltekintünk is azoktól a páratlan sikerektől, amelyek ezt a realizmust most már világtörténetileg is bizonyítják, ha merőben a politika klasszikusaként forgatjuk is a könyvet, akkor is megkap realiztikus éleslátása.

Rendkívül realiztikus például az a belátás, hogy a brutális erőszak fegyvere valamely világnézet ellen alkalmazva mindaddig csődöt mond, amíg csak egy más, új világnézet szolgáltatába nem szegődik (189). Ezért a szociáldemokráciával szemben is csak olyan tan győzhet, amely annál egyrészt igazabb, másrészt pedig ugyanolyan brutalitással vitetik keresztül (44). A politikai bölcsesség gyöngye az a megállapítás, hogy igen távoli, elérhetetlen célokat csak a feljük vezető útnak szakaszokra bontásával lehet mintegy lépcsőfokonként megközelíteni, miközben az egyes szakasz végpontjára, az egyes lépcső megmászására olyan erősen kell törekednünk, mintha az már maga a végcél volna (273). A realiztikus éleslátás példája az a megfigyelés is, hogy kevés szónok tud egyforma sikerrel beszélni lakatosok vagy főiskolai professzorokból álló hallgatóság előtt, ámde ezer szónok között is csak egy van, aki lakatosokból és főiskolai professzorokból álló hallgatóságának mindegyik részét egyaránt el tudja ragadni szónoklatával (376). Csalhatatlan jele a mély és éles látásnak az a megjegyzés is, hogy a legtöbb ember azért nem ért az olvasás művészetéhez, mert a könyv sorrendjében veszi fel az olvasottakat, nem törődve azzal, hogy általános világképébe a megfelelő helyre mozaikkő gyanánt beilleszse azokat (36). És van-e szebb példája a külpolitikai realizmusnak, mint az a kijelentés, hogy a diplomáciának arról kell gondoskodnia, hogy a nép ne hősiesen tönkremenjen, hanem gyakorlatilag fennmaradjon (693).

Ezek kiragadott példái az államférfi realizztikus éleslátásának. Politikai realizmusa a politikai taktika és technika kérdéseiben, a propaganda, a szervezés, a politikai harcmódor terén a legszembeűnőbb.

A vér mítoszában is van realizmus. A vérközelség nem merő üres szólam és a vértelen intellektualizmus, absztrakció, formalizmus bírálata időszerű. Ha a marxizmus meglátta gondolatvilágunk anyagi, gazdasági, osztálybeli kötöttségét, a nemzeti szocializmus nem kevesebb joggal mutat rá annak vérbeli kötöttségére. Nagy adag képmutatás van abban, amidőn elvontságok, formális általánosítások képleteiben gondolkozva, ezekről a kézzelfogható kötöttségekről megfeledkezünk, vagy azokat önmagunk előtt egyszerűen letagadjuk. Az a haladó gondolkodás, amely a darwinizmusból egykor divatot csinált, nehezen méltatlankodhatik a fajelmélet kíméletlen naturalizmusa felett. Tisztára nevetséges lenne azt állítani, hogy a faj védelem, a fajhigiéne nem a legkomolyabb problémák. A biopolitika óriási lehetőségeket rejt magában. Ha az átöröklés törvényeit nem is tárta még fel teljes szabadsággal a természettudomány, gyakorlatilag a vér- és faj rokonság vagy különbség annyi mindent megmagyaráz, hogy vakság lenne tagadni a faj determináló, meghatározó hatását. A gondolkodót, a művészt nem tudjuk elvonatkoztatni faji és vérségi kapcsolataitól, hanem csak azokon keresztül tudjuk egészen megérteni. A legelfogulatlanabb ember előtt sem lesz közömbös gyermeke leendő házastársának fajbeli és vérségi leszármazása. A letűnt emberöltő természettudományos világnézetű nagy szabadgondolkodó emberbarátai azonnal át öröklési törvényekre és leszármazási táblázatokra gondoltak, amint hozzájuk közelálló gyermek leendő házastársáról hallottak. Az elvont elvi síkon megmagyarázhatatlan találkozások és ellentétek, vonzalmak és küzdelmek találnak egyszerű magyarázatot a vér mítosza alapján.

A vér mítosza azonban nem merő materializmus és naturalizmus. A lélek, mondja Rosenberg, fajt jelent belülről nézve. A faj pedig, megfordítva, a lélek külső oldala.¹ A nemzeti szocializmus azzal megy túl a marxizmuson, hogy nem egyoldalúan

¹ Rosenberg, Alfred, *Der Mythos des 20. Jahrhunderts*. München. 1934. 2.

materializmus, nem is egyoldalúan spiritualizmus, nem merő realizmus és nem merő idealizmus. Ideálrealizmusnak lehetne nevezni. Minthogy pedig a jelenségek és eszmék *polaritását* tartja az östüneménynek, polaritáson értvén az ellentétek egyidejűségét, legtalálóbban polarizmusnak mondhatjuk.¹ Az északi szellem alapvető élménye Rosenberg szerint a szabadság és a természet világának a szétválása (131). Amint már most az alkotó lángelme teljesítménye a szabadság és természet művészi együttszemlélése, ugyanúgy valamely nép teljesítménye is a legyőzhetetlen legyőzésének ebben a félig fájdalmas, félig boldogító szimbolikájában áll (141). Ezzel az éles és mély belátással, amely szerint a vér és a faj a természet és a szabadság, a tény és az érték, a valóság és az eszme ölelkezése az alanyi élményben, amelytől elvonatkoztatva, kitépve, egyáltalában nincsenek és nem találkozhatnak, amely kötöttségük az egyedüli konkretizálódási lehetőségük: ezzel a belátással a nemzeti szocializmus világszemlélete a legmodernebb, leghaladóbb filozófiai irányzatok, a gondolkodás legmerészebb törekvései élvonalába kerül.

A vér mítoszában az új szocialista lélek realizmusa egyszerű, megismételhetetlen meglátásban kapcsolódik össze bizonyos eszményekkel. Ezért nevezi önmagát jogosan mítosznak. Mert a mítosz már Sorel tanítása szerint is ott válik el a megismeréstől, sőt az utópiától is, hogy kivonja magát az értelmi bírálat alól. Az osztályharc és az általános sztrájk mítosza például Sorel szerint olyan megbonthatatlan és részleteiben nem bírálható kép, amely mágnesként irányítja a proletariátus mozgalmát és igaz voltától független jelentősége abban a lendületben van, amelyet a mozgalomnak kölesönöz. A vér mítosza is olyan, mint a vallomás vagy a hit, amelyet boldogítóknak és jótékonyknak érezünk, de okoskodva elemezni nem kívánunk.

A mítosz tartalma röviden a következő. Az első gondolat a faj és a lélek szétbonthatatlan egysége. A következő alapgondolat az északi faj elsőbbsége. A fajelmélet ezzel a felsőbbrendű faji vonások ápolásának és az általános fajhigiénének a követelményeire tér át, míg a mítosz középpontjába az északi faj lelkisége kerül. Ennek legfőbb eszménye a becsület. Ebből

¹ I. m. 125—126.

a magból fejlődik ki a heroikus életszemlélet. Ennek a heroizmusnak a germán ősi életforma iránti rajongás ad romantikus hátteret.

A germán mítosz álmódója gótikában, Bach, Beethoven és Wagner muzsikájában álmodik és a faji lélek kifejeződésének ezeket a páratlan teljesítményeit szeretné újraálmódni az acél, a beton és a motor korában. Eckehart misztikáját bocsátja szárnyra a modern technika világában.

A mitikus elemek ebben a társadalomképben egyetlen társadalmi tényezőnek, a fajnak, döntő tényezőként való kiemelése, a szocializmusnak a fajra, népre, nemzetre korlátozása. Ebből folyik a harc, a fajok közötti végzetserű küzdelem hirdete, amiben a nemzetek összeműködése is kimerülni látszik. Az alsóbbrendű fajok számára a vérmítosz csak a felsőrendű faj uralmát, versengő fajok számára pedig csak a küzdelem evangéliumát hirdetheti. A harc magasztalása, a hősi lélek, a germán romantika az átlagember képességeit erősen próbára tevő követelményeket támasztanak. Mégis mindenki bámulva látja, hogy a vérmítosz micsoda eredménnyel dolgozik. Ebben persze szerepe van a mögötte működő realizmusnak is. A realizmus síkján a zseniális vezetők kiválasztásának a folytonossága a főkérdés. Ez azonban függ azoknak az eszményeknek a kimerülésétől vagy kimeríthetetlenségétől is, amelyeket a vérmítosz hirdet. Amíg követői valóban hinni fognak a faj, a hős és a harc eszményeiben, addig fogja a vérmítosz a társadalmi fejlődést meghatározni.

A mítosz gondolatában benne van az, hogy addig igaz, amíg hat, vagyis, hogy igazsága egyenlő a hatásával. A hős nem ringatózik a nyárspolgári biztonság illúziójában, hanem tudja, hogy bármikor elbukhatik. Érti, hogy feltámadnak ellene a sötétség erői és kihívja a sorsot, hogy a döntés percét siettesse. A művész, a misztikus tudja, hogy a legmagasabb eszmények átélése csak pillanatokra sikerülhet, hogy az alkotás és az elragadtatás legmagasztosabb percei után az élmény intenzitásának engednie, csökkennie kell. Minél magasabbak az eszményeink, minél törekenyebb a szépség, mely művünkön előmlik, annál komorabb a titkos sejtelmünk, hogy sikereink nem tarthatnak örökké.

Valamikor azt mondták, hogy a szocializmus lényege egyszerűen a magántulajdon helyébe a köztulajdon bevezetése. Láttuk, hogy az új szocializmus mélyebbre hatol, amidőn a közösség iránti nagyobb odaadásban látja a magasabbrendű faj és a társelvűség jelét. Rosenberg azonban igen szépen mondja, hogy nem minden alárendelése az egyesnek a közösség alá szocializmus. Szocializmus szerinte a közösség által megvalósított védelem mindennemű kizsákmányolással szemben.¹

Itt ismét kitérünk előttünk a szocializmus, a társelvűség és egyúttal a társadalom belső szerkezeti nyitja és rejtélye. Rosenberg jól látja, hogy a falanszter nem szocializmus. Nem igazi szocializmus az, ahol az egyén csak szolgálja, eszköze a közösségnek. Szocializmus azonban nem képzelhető a társatlan remete szabadságában sem. A szocializmus felteszi a társat. Mihelyt azonban társ van, van társelvűség is. Társam nincs addig, amíg nem korlátozatom magamat általa, amíg nem ismerem el igényeit magammal szemben is. Mivel ilyenformán a szocializmus és a társelvűség egyaránt követeli a társak szabadságát és korlátozottságát is, és mivel ez a két követelmény teljes megvalósulásában egymást kizárja, ezért marad a teljes szocializmus örökre utópisztikus.

Utópisztikus gondolat a társ alanyiságát ugyanolyan intenzitással átélni, mint a saját alanyiságunkat. Mivel ilyenformán a társadalom fogalmának mélyén is utópisztikus élmény húzódik meg, társadalomszemléletünk olyan mértékben realisztikus, amily mértékben nem igazán társadalmi, és megfordítva. A szocializmus már most azt követeli, hogy a kollektív beavatkozással az egyéni szabadságot mozdítsuk elő, a szabadságot pedig igényeinknek a társaink igényei által korlátozott méretei között keressük. Ezt az eszményi elgondolást „a gyakorlatban szinte szükségszerűen individualisztikus-realistikus érdekeltségek használják ki saját céljaikra.

A szocializmus sokkal mélyebbre hatol tehát, mint a köztulajdon kérdése. A legmélyebb kérdés voltaképpen az, hogy hol van tulajdonképpen az alany és hány alany van? Az igazi, őszinte individualista szempontjából csak egy valódi

¹ I. m. 534.

alany van, t. i. ő maga. Az igazi szocialista minden társat egyenlő alanyisággal lát el. Amint azonban a magántulajdon mindinkább köztulajdonná válik, a magántevékenység mindinkább elsorvad, a magánegyén mindinkább átformálja önmagát a köz önfeláldozó, «önmehtagadó» eszközévé és szolgájává, mindinkább elmélyül a közösség elsőbbségének, felsőbb alanyiságának az élménye is. Rendkívül érdekes, hogy az alanyiság átélésével bizonyos fokig gazdálkodhatunk. Bizonyos plauzibilitással átélhetjük társunk, sőt a közösség alanyiságát is. Ez ma annyival hihetőbb, mert a mai lélektan szerint a saját alanyiságunkat is tulajdonképpen csak beleképzeljük élményeinkbe, adományozzuk önmagunknak. Egészen jól el tudjuk hitetni magunkkal azt is, hogy az egyéni alanyiság voltaképpen csak elfutó, eltűnő pillanatnyi élmény a faj nagy, tartós alanyiságán. Az egyén alanyiságát tagadni a közösség alanyisága kedvéért azonban ismét nem igazi szocializmus, hanem túlzó kollektivismus. Érdekes különben, hogy az egyéni alanyiság mögötti felsőbb alany keresésében a vérmítosz és bizonyos spirituális irányzatok egymásra találnak.

A kegyetlen valóság az, hogy nem ismerjük, nem mérhetjük, csak igen pontatlanul figyelhetjük meg a társadalomban tényleg lejátszódó folyamatokat. Mintha ködben hajóznánk. Olykor feltűnik valamely szembejövő hajó ködképe, olykor pedig a ködkép mögött nincs is hajó. Szociális ködképek az összes társadalomképeink.

Ilyen ködkép a szocializmus is. Szabadság a közösségben és közösség a szabadságban. Pillanatokra élünk csak át fajban, szerelemben, barátságban, nemzetben, kultúrában. Ezerszer aprópénzre váltják, ezerszer kiábrándít, mégis mindig visszatér megkísérteni. Tamen usque recurret. Hogyan játszanak velünk látszat és valóság? A szocializmus lenne az ábránd, az individualizmus pedig a valóság? Hegel azt mondta, hogy az Egész az igaz. A szocializmus ködképe mögött nem az ellentétes vágyak folytonos konfliktusán, szocialista álom és individualista ébredés folytonos váltakozásán keresztül halad-e a társadalmi realitás hajója?

Horváth Barna.